
Cambridge platí stát jen ze třetiny

Cambridge platí stát jen ze třetiny

LIDOVÉ NOVINY

24.11.2009, rubrika: Akademie, strana: 26, autor: RADKA KVAČKOVÁ

OSOBNOST „Stát nemá rozhodovat, kolik stojí výuka,“ říká Rudolf Haňka, poradce ministryně školství

* LN Léta žijete a působíte na jedné z nejprestižnějších univerzit světa, britské Cambridge. A před časem jste se stal poradcem ministryně školství ČR pro reformu terciárního vzdělávání, což dává tušit, že ministerstvo zajímá nejen pohled zvenčí, ale i zkušenosti zvenčí. Jakého druhu jsou ty vaše?

Jsem v Cambridge už od sedmdesátých let dost činný v managementu, financích a přenosu technologií. Od akademického roku 2002–2003 však působím také na pražské Vysoké škole ekonomické. Strávil jsem tam roční sabbatické volno a dodnes v ní působím jako hostující profesor. Loni v lednu mne požádal tehdejší premiér Topolánek, abych se vyjádřil u příležitosti prezentace takzvané Bílé knihy k reformě terciárního vzdělávání. Rád bych ji pomohl dotáhnout do konce, neboť je zřejmé, že ji české školství potřebuje.

* LN Jak jste se vlastně do Cambridge dostal?

Narodil jsem se v roce 1937 v Praze a můj otec byl před válkou i po válce velmi činný v Národně socialistické straně. Když přišel Vítězný únor, měl z toho dost potíží. Mne se to poprvé dotklo v roce 1952, kdy jsem chtěl jít studovat. Řekli mi, že to nepřichází v úvahu, a jelikož jsem nebyl fyzicky dost silný na horníka, měl jsem se jít učit kominíkem. Nakonec se mi ale podařilo dostat se na Vyšší průmyslovou školu sdělovací elektrotechniky a posléze, když mne nepustili na ČVUT, s protekcí jednoho odborníka na Vojenskou technickou akademii v Brně, odkud jsem v roce 1958 na ČVUT odešel. Velkou výhrou bylo, když jsem sehnal práci v pražském Národním technickém muzeu. A odtamtud jsem si v roce 1967 vyjednal roční stáž na universitě v Cambridge. Nabídl mi tam dokonce místo, ale odmítl jsem zůstat, protože jsem měl v Praze ženu a syna. Po invazi vojsk v srpnu 1968 se však situace změnila. Do Anglie odjela celá moje rodina a já nastoupil do Cambridge.

* LN Co se vám nelíbí na českém vysokém školství?

Český vysokoškolský zákon je podle mne příliš detailní a celý systém je zbytečně centralizovaný. Samospráva vysokých škol často existuje na papíře, ale už ne tolik ve skutečnosti. Je zapotřebí dostat správnou rovnováhu mezi akademickou svobodou a samosprávou na jedné straně a zodpovědností vůči společnosti a státu, odkud pocházejí prostředky na práci vysokých škol, na straně druhé. Není reálné říkat: dejte nám peníze, a pokud možno více než dosud, a zbytek nechte na nás, protože my sami víme, co to potřebuje. Tak nepracuje žádný vysokoškolský systém na světě.

* LN Hlavní novinkou reformy by ale měly být správní rady škol. A mnohým se to nelíbí. Právě tady vidí možnost zasahování do činnosti školy například ze strany politiků.

Správní rada vysoké školy by podle mne měla mít polovinu členů jmenovanou akademickým senátem a druhou polovinu jmenovanou ministerstvem či podobným orgánem. Měli by tam být lidé, kteří jsou ve společnosti, a zejména v oblasti

vědy, umění a podnikání, v odpovědném postavení. Taky by se měly ujasnit pravomoce rektora, který by měl být vybírán jak akademickým senátem, tak i správní radou, a to veřejným konkurzem. Stejně by měli být veřejným konkurzem vybírání profesori na funkční místa ustanovená buď ze zdrojů školy, anebo z prostředků poskytnutých průmyslem, veřejnými nadacemi apod. Pochopitelně že dosavadní systém povyšování vlastních zaměstnanců musí být zachován, avšak zjednodušený. Ale nesmí to být jediná cesta k profesurám. Důležité je zajistit příliv nové krve v podobě lidí, kteří přijdou odjinud, mají jiné, bohatší zkušenosti a viděli, jak se věci dají dělat jinde. Bez toho instituce zakrní a stane se do určité míry samolibou.

* LN Jak je financované vzdělávání v Cambridge?

Cambridge je soukromá univerzita, nicméně jako všechny ostatní univerzity, které jsou také soukromé, dostává od státu finance na svoji činnost. Výjimkou je jen Buckinghamská univerzita, která, pokud vím, žádné peníze nedostává. Cambridgeská a Oxfordská univerzita se liší od ostatních jen tím, že pro ně existuje zvláštní zákon (Oxford and Cambridge Act), jehož poslední novelizace je z roku 1923. Ostatní britské univerzity jsou de facto řízeny vyhláškami nebo nařízením vlády. Až do roku 1950 vybírala cambridgeská univerzita školné, ze kterého za pomoci vlastních zdrojů financovala chod. Je však třeba říct, že v té době hradila školné většinou domácích studentů vláda. Proto přišla časem s nápadem, že toto školné bude platit přímo univerzitě, což byl vlastně začátek financování státem.

* LN Jak se určovala výše školného?

Podle potřeb univerzit. Ovšem v momentě, kdy se stal plátcem školného stát, se pozice škol změnila. Musely se spokojit s tím, co stát dal.

* LN Stačilo to?

Finanční pozice nebyla špatná, ale postupně se univerzity začaly dostávat do situace, kdy stát nepřímou ovládal i jejich vlastní prostředky. Říkalo se tomu deficitní financování. V podstatě to fungovalo tak, že stát rozhodoval, kolik stojí výuka v různých oborech, vynásobil to příslušnými počty studentů na univerzitě a sečetl. Od tohoto čísla se potom odečetly vlastní příjmy univerzity a zbytek stát zaplatil. Když škola nějak vydělala víc, stát dal o to míň. Dostala se tak do situace, kdy její vlastní příjmy byly zdaněny stoprocentní sazbou a vlastně neexistoval zájem vlastní zdroje zvýšit. Taková byla situace, když jsem přišel do Cambridge a ještě pár let poté.

* LN Předpokládám, že Margaret Thatcherová to tak nenechala...

Jistě. Byla to teprve vláda Margaret Thatcherové, která si uvědomila nesmyslnost tohoto přístupu a deficitní financování zrušila. Zjednodušeně to znamenalo, že příspěvek od státu zůstal takový, jaký byl minulé roky, ale nám se tím odstranila hlavní překážka vlastního rozvoje. Mohli jsme si přivydělat, co jsme byli schopni. Začali jsme se víc snažit, abychom naše duševní vlastnictví zpeněžili. Nebylo to jednoduché, protože jsme s tím neměli zkušenosti. Pokud se týká našich vynálezů a objevů, velmi brzo jsme zjistili, že je těžké posuzovat jejich význam a dopad jejich případného komerčního zhodnocení. Proto jsme celkem uvítali nabídku známé společnosti rizikového kapitálu 3i PLC (investors in industry – odtud 3i), která nabídla univerzitě, že v Cambridge založí za pomoci jedné banky a za finanční účasti několika bohatých kolejí fond rizikového kapitálu (Cambridge Quantum Fund Ltd.). Za to, že fond bude používat jméno cambridžské univerzity, nám společnost 3i PLC nabídla desetiprocentní účast. Univerzita měla také právo jmenovat dva členy správní rady tohoto fondu. Stal jsem se jedním z nich. Později jsem se stal předsedou této správní rady.

* LN Vydělávali jste?

Cambridge Quantum Fund měl v té době minimální finanční dopad na bilanci univerzity. Finančně mnohem významnější byla činnost oddělení založeného kvůli prodeji licencí na naše objevy komerčním firmám. Licenční příjmy nebyly velké, ale otevřely cestu, most mezi univerzitou a aplikovanou sférou. Přes tento most začaly proudit aktivity oběma směry. Jedním směrem naše objevy a jejich licencování, druhým směrem zájem komerčních firem o spolupráci s našimi vědci. Ať už podporou jejich výzkumu, nebo přímo navazováním jejich výzkumných oddělení na naše ústavy. To poslední se dnes rozeběhlo do takové míry, že za posledních deset let jsme každý rok stavěli jeden nebo dva nové ústavy financované komerčními firmami a obsazené vědeckým personálem naší univerzity. Ten je rovněž placen z komerčních fondů. V dnešní době máme asi polovinu profesorů na místech financovaných z vnějších zdrojů.

* LN Jakou část rozpočtu má dnes univerzita od státu?

Kolem třiceti procent. Ještě začátkem osmdesátých let dostávala zhruba 80 procent.

* LN Jaké jsou další finanční zdroje?

Školné dnes pokrývá 11 procent, výzkumné granty a smlouvy 36 %, investiční a podobné příjmy 16 % a jiné příjmy šest procent.

* LN Jak je to vlastně s tím školným? Říkal jste, že ho platil většinou stát. Kdy s tím přestal?

On s tím vlastně stát nepřestal. Cambridgeská univerzita dostává od státu podporu pro výuku stále. To je těch třicet procent. V Česku se tomu říká normativní platba na studenta.

* LN Snížil se se zavedením školného počet studentů?

Nejprve se snížil o čtyři procenta počet uchazečů ze státních škol, ale trvalo to jen krátce. Dnes máme o deset procent víc studentů ze státních škol než před zavedením školného. Univerzita se snaží umožnit studium v Cambridge studentům ze sociálně slabších rodin, a proto jsme zavedli tzv. Cambridge Bursary, což je takový každoroční dar či grant univerzity každému anglickému studentovi, jehož rodinný příjem je nižší než 25 000 ročně. Rovná se většinou výši školného.

* LN Jenom anglickému?

Od příštího roku bude Cambridge Bursary přístupné studentům ze všech zemí EU, včetně České republiky. V hrubém přepočtu to znamená, že o tuto Bursary může požádat každý český student, který bude od příštího roku studovat bakalářský program v Cambridgi a jehož rodinný příjem nepřesahuje 52 000 korun měsíčně. Nicméně bych rád varoval. Studium v Cambridgi není lehké, zkoušky se dělají pouze jednou za rok (neexistuje volba termínu), a kdo propadne u jedné zkoušky, končí. Neexistuje žádný opravný termín! Přitom propadlíků je minimum.

* LN Kolik činí školné?

Je dosti vysoké. Průměrně přes 3500 eur na rok, pro postgraduálního studenta ze země mimo EU od deseti do čtyřiceti tisíc eur.

* LN Jak na vás po Cambridgi zapůsobily české vysoké školy?

Nejvíce mne zarazila detailnost výuky. Také mne zarazilo, jak mnoho hodin týdně akademici učí. V Anglii existují některé univerzity, které vyučují podobným způsobem, ale z Cambridge jsem byl zvyklý, že se na přednáškách studenti dívají na předmět jaksí z nadhledu a seznamují se s nejnovějšími poznatky. Tu běžnou látku si nastudují sami z knih. Skriptá jako taková neexistují. Také jsem byl zvyklý přednášet pouze tak 4 až 6 hodin týdně. Na VŠE, kde působím, a v Česku všeobecně, je to spíše dvacet. Vezmeme-li v úvahu čas na přípravu přednášek, tak je to neuvěřitelně mnoho hodin. Není se pak co divit, že nezbývá mnoho času na kvalitní vědeckou práci, když jeden učí jak mourovatý, jak se říká.

* LN Jak hodnotíte odbornou úroveň?

Odborná úroveň českých lidí je dobrá. V Cambridgi jsem měl jednoho českého doktoranda, který tam velmi úspěšně obhájil svoji Ph. D. dizertaci, a také jednoho postdoktorálního asistenta. Oba se po ukončení studia vrátili do Čech. Ten Ph. D. student nastoupil na VŠE, ale ani ne po roce odešel, protože z dvanácti tisíc korun platu, či kolik to před šesti lety bylo, nebyl schopný se uživit. Od té doby pracuje v Praze ve výzkumném oddělení jedné zahraniční firmy, kde má téměř desetinásobný plat. Celková atmosféra na VŠE byla a je výborná. Administrativní aparát, jako všude v Čechách, je však neuvěřitelně složitý a nepružný. Není to vina vysokých škol. Vychází to z celkových zvyklostí a také z vysokoškolského zákona, který je podle mne zbytečně detailní a překomplikovaný, tak jako je zbytečně složitý systém řízení a samosprávy českých vysokých škol. Například rakouský vysokoškolský zákon je podstatně jednodušší a dává univerzitám mnohem větší pravomoci samosprávy. V Čechách na všechno musí být papír. V Anglii jsem si zvykl, že co není zakázáno, je povoleno. To platí všeobecně. V Čechách je to naopak. Co není explicitně povoleno, je asi zakázáno – a jeden musí dokazovat, že tomu tak není.

* LN Už jsme se zmínili o strategickém dokumentu Bílá kniha reformy terciárního vzdělávání. Jak se vám líbí?

Považuji ji za velmi dobrý kus práce. Nejenže identifikuje problémy českého vysokého školství, ale současně i navrhuje řešení. Je nutné si uvědomit, že je to dokument skoro rok starý (myslím poslední verzi z ledna 2009, která se podstatně liší od verzí předchozích). Na to se často zapomíná a kritici občas poukazují na něco z prvního vydání, co již bylo dávno změněno. Je to dokument, který se vyvíjel. Názory autorů Bílé knihy se také od té doby vyvinuly, jak se ukázalo na nedávné konferenci v Praze. Myslím si, že je to rozumný základ pro další diskusi. Obzvláště vezmeme-li v úvahu právě nový rakouský vysokoškolský zákon, který já osobně považuji za něco, co je duchu našich vysokých škol velmi blízké a z čeho bychom se měli poučit.

* LN Vidíte nějaký hlavní problém českého vysokého školství?

Jednou z hlavních výzev pro vysoké školství je to, že dnes skoro 60 procent mladých lidí jde studovat vysokou školu. Přitom před dvaceti lety to bylo kolem osmnácti procent. Dostáváme se do situace, že jen asi třetina studentů je schopna studovat látku na úrovni, která byla očekávána dříve. Dvě třetiny na to plně nestačí a vysoké školy jsou nuceny se tomu přizpůsobit. Trpí tím jak výuka té první třetiny (těch schopných), tak i těch dvou třetin, méně schopných. Ti první by mohli být zatíženi více a ti druzí to zvládají jen s potížemi a často nedostudují.

* LN I jinde mají ale hodně vysokoškoláků. Mnohde dokonce ještě víc než my.

Rozdíl je v tom, že tam polovina studuje pouze do bakalářské úrovně, kdežto v Čechách se za ukončené vysokoškolské vzdělání pořád jaksi považuje jen ten magistr, inženýr nebo doktor. Asi by se řada vysokých škol měla specializovat na výchovu pro praxi připravených bakalářů, a ne bojovat o peníze na výzkum a výchovu doktorandů. Je také důležité si uvědomit, že z 26 veřejných škol ne každá má možnosti dělat dobrý výzkum na úrovni ústavů Akademie věd. Není rozumné ani reálné rozdělit mezi 26 jednotek rovnoměrně 1,5 miliardy korun, které stát dává vysokým školám ročně na podporu výzkumu.

Profil

Povolání: poradce Prof. Ing. Rudolf Haňka, MA, Ph. D., (* 1937) je poradcem ministryně školství pro oblast terciárního vzdělávání. Po okupaci v roce 1969 emigroval do Velké Británie, kde nastoupil na University of Cambridge. Na této škole zastával různé akademické i odborné pedagogické posty a podílel se i na organizaci chodu univerzity. Současně působí také na VŠE v Praze.